

PANDANGAN KLIEN PERKHIDMATAN MENGENAI IMPLEMENTASI HAK KANAK-KANAK DI DALAM INSTITUSI PEMELIHARAAN DAN PERLINDUNGAN AWAM

Pathmanathan R. Nalasa¹my
Siti Hajar Abu Bakar Ah
Abd. Hadi Zakaria

Abstract

The Convention on the Rights of the Child (CRC) is a legally binding instrument introduced by the United Nations to advocate the protection of children's rights, to help meet their basic needs and to expand their opportunities to reach their full potential. It provides for the protection of civil, political, economic, social and cultural rights of all children. All nations which have ratified the agreement are obliged to deliver on children services accordingly to the human rights standards stipulated by the Convention. A self-report survey was conducted amongst children who are residing in Children's homes all over Malaysia in an attempt to assess Malaysia's commitment to implementing the basic provisions of the CRC. The findings from a pilot study prove that most of the rights suggested by CRC are being implemented in the system, though narrow in its scope.

Keywords: Convention on the Rights of the Child, Children's Home, Care and Protection Services

Pengenalan

Kerajaan Malaysia telah meratifikasi Konvensyen Hak Kanak-kanak (selepas ini dirujuk sebagai CRC; iaitu *Convention on the Rights of the Child*) pada 28 Disember 1994. Jabatan Kebajikan Masyarakat (JKM) telah dilantik sebagai agensi pelaksana utama yang bertanggungjawab memastikan CRC diimplementasi dalam semua perkhidmatan kanak-kanak yang terdapat dalam negara; khususnya perkhidmatan dalam institusi. Semua proses dan prosedur pengurusan kes kanak-kanak di dalam institusi pemeliharaan, penjagaan, perlindungan dan pemulihan perlu dibuat mengikut piawaian hak kanak-kanak yang disyorkan oleh CRC. Penerapan hak kanak-kanak ke dalam institusi-institusi tersebut dipercayai mampu meningkatkan kesejahteraan hidup kanak-kanak yang terpaksa membesar di dalam jagaan institusi.

Konvensyen Hak Kanak-kanak

Konvensyen Mengenai Hak Kanak-Kanak merupakan satu konvensyen antarabangsa mengenai pemberian hak sivil, politik, ekonomi, sosial, dan kebudayaan kepada kanak-kanak. Dokumen ini menyatakan hak-hak yang seharusnya dinikmati oleh seorang kanak-kanak sejak lahir sehingga mencapai usia 18 tahun. Tujuan utama dokumen ini diwujudkan adalah untuk memastikan kanak-kanak menikmati semua keperluan asasi, dilindungi daripada segala bentuk ancaman dan bahaya sosial, serta diberi peluang untuk mengembangkan potensi diri yang dimiliki agar mereka boleh membesar menjadi seorang dewasa yang berguna.

Menurut CRC, kanak-kanak mempunyai hak untuk hidup, perlindungan daripada segala bentuk ancaman bahaya, mengembangkan potensi diri semaksimum mungkin serta menyertai kehidupan masyarakat. Berkaitan dengan hak kehidupan, CRC menyatakan setiap kanak-kanak mempunyai hak untuk lahir dan hidup membesar menjadi seorang dewasa yang produktif dari segi sosial, ekonomi dan sivil. Bagi membolehkan kanak-kanak hidup membesar dengan sejahtera, mereka perlu diberi peluang mempunyai dan menikmati serangkaian keperluan asas. Terdapat lapan keperluan hidup yang berhak dinikmati oleh kanak-kanak; iaitu keperluan-keperluan untuk mereka wujud dan berkembang, identiti diri, dilahirkan dan membesar dalam suasana keluarga yang harmoni, keperluan kesihatan dan keselamatan sosial. Liputan keperluan-keperluan berkenaan dinyatakan secara jelas dalam Artikel 6 (Kewujudan dan perkembangan), Artikel 7 (Nama dan kerakyatan), Artikel 8 (Memelihara identiti), Artikel 9 (Pemisahan daripada ibu bapa), Artikel 23 (Kanak-kanak kurang upaya), Artikel 24 (Kesihatan), Artikel 26 (Keselamatan sosial) dan Artikel 27 (Taraf hidup) Konvensyen berkenaan.

Setiap kanak-kanak juga mempunyai hak untuk mengembangkan potensi fizikal, mental dan sosial masing-masing. Hak ini penting bagi membantu mereka mencapai potensi diri yang tinggi. Bagi memenuhi hak ini, mereka perlu diberi peluang dan akses kepada maklumat, pendidikan, permainan dan rekreasi, penyertaan dalam aktiviti kebudayaan, kebebasan berfikir, amalan beragama, pembangunan personaliti dan hidup bersama keluarga. Terdapat enam artikel dalam CRC khusus untuk hak perkembangan. Artikel-atikel tersebut adalah Artikel 18 (tanggungjawab ibu bapa), Artikel 25 (Kajian semula berkala penempatan), Artikel 28 (Pendidikan), Artikel 29 (Matlamat pendidikan), Artikel 30 (Kanak-kanak minoriti) dan Artikel 31 (Aktiviti masa lapang).

Hak ketiga yang diperjuangkan oleh CRC untuk kanak-kanak adalah hak perlindungan. Kaedah-kaedah khas bagi melindungi kanak-kanak daripada eksploitasi ekonomi, penderaan fizikal dan seksual, pengabaian, layanan buruk dan diskriminasi telah dicadangkan oleh konvensyen ini. Liputannya juga merangkumi hak untuk mendapat perlindungan khas bagi kanak-kanak yang terlibat dalam konflik peperangan atau senjata, kanak-kanak pelarian dan kanak-kanak yang melalui proses pengangkatan. Sebelas artikel khusus berkaitan dengan hak perlindungan kanak-kanak adalah Artikel 16 (Privasi), Artikel 19 (Perlindungan daripada penyalahgunaan dan pengabaian), Artikel 20 (Perlindungan kanak-kanak tanpa keluarga), Artikel 21 (Pengangkatan), Artikel 32 (Buruh Kanak-kanak), Artikel 33 (Penyalahgunaan dadah), Artikel 34 (Pengeksploitasian seks), Artikel 36 (Pengeksploitasian lain), Artikel 37 (Diseksa, dikurung dan didenda), Artikel 39 (Jagaan Pemulihan) dan Artikel 40 (Keadilan juvana).

Hak terakhir yang diperjuangkan oleh CRC untuk kanak-kanak adalah hak penyertaan. Menurutnya, setiap kanak-kanak berhak untuk melibatkan diri sepenuhnya dalam kehidupan keluarga, komuniti dan negara. Hak penyertaan ini diterjemahkan menerusi pemberian kebebasan untuk menyuarakan pendapat dalam isu yang berkaitan dengan kehidupan mereka, menyertai persatuan dan aktiviti-aktiviti kemasyarakatan. Lima artikel yang berkaitan dengan hak penyertaan adalah Artikel 12 (Pendapat kanak-kanak), Artikel 13 (Kebebasan bersuara), Artikel 14 (Kebebasan berfikir, meluahkan rasa hati dan agama), Artikel 15 (Kebebasan berpersatuan) dan Artikel 17 (Akses kepada maklumat sewajarnya).

Selepas 15 tahun meratifikasi CRC, media massa di Malaysia masih melaporkan beberapa kes yang melibatkan pelanggaran hak kanak-kanak; khususnya kanak-kanak yang berada di dalam jagaan institusi. Pelanggaran hak kanak-kanak ini terpapar menerusi pelbagai kejadian jenayah, diskriminasi dan penafian hak yang berlaku dikalangan kanak-kanak yang mendiami institusi penjagaan, pemeliharaan, perlindungan dan pemulihan. Contohnya, kes kematian kanak-kanak berusia 14 tahun yang sedang menerima perlindungan di Sekolah Tunas Bakti Taiping pada Mei 2008 yang dikaitkan dengan deraan yang dilakukan oleh seorang kakitangan institusi berkenaan (*The Star* 8 Mei 2008). Begitu juga dengan kes tiga orang kanak-kanak perempuan yang sedang ditahan sementara (direman) di salah sebuah pusat pemulihan akhlak di Melaka yang mengadu dipukul dan dikasari secara seksual oleh pelatih senior yang juga sedang menjalani tahanan sementara. Selain itu, kejadian kanak-kanak di institusi yang hilang identiti asalnya (seperti bahasa, kebudayaan, warganegara), kegagalan pihak institusi menguruskan pendaftaran dan pengambilan dokumen pengenalan diri, sijil lahir atau kad pengenalan kanak-kanak dan kanak-kanak beragama lain dipaksa memeluk agama Islam (*The Star*, 20 Nov. 2009) juga merupakan isu-isu yang dilihat sebagai pelanggaran hak mereka sebagai kanak-kanak.

Insiden-insiden berkenaan secara tidak langsung memperlihatkan ketidakseriusan atau kealpaan pihak-pihak yang terlibat mengenai hak kanak-kanak. Ia meniadakan hak yang sewajarnya dinikmati oleh seorang kanak-kanak yang sedang mendapat perlindungan, penjagaan dan pemeliharaan di dalam institusi berkenaan. Kewujudan kes-kes tersebut juga seolah-olah menunjukkan bahawa hak kanak-kanak usulan CRC kurang diimplementasi dan/atau tidak diimplimentasi dengan serius dalam institusi penjagaan kanak-kanak. Kejadian-kejadian di atas dan intuisi untuk melihat samada institusi pemeliharaan dan perlindungan kanak-kanak di Malaysia serius dalam mengimplementasi CRC telah mendorong pengkaji mengambil inisiatif melakukan satu kajian mengenai usaha-usaha mengimplementasi CRC ke dalam salah sebuah institusi pemeliharaan dan perlindungan kanak-kanak di Malaysia; iaitu Rumah Kanak-kanak (RKK).

Kajian Implementasi CRC dalam Rumah Kanak-kanak, 2010

Kajian Implementasi Hak Kanak-kanak di RKK dilakukan bagi mencapai tiga objektif. Pertama, untuk mengenal pasti hak kanak-kanak usulan CRC yang diimplementasi dan yang tidak diimplementasi oleh RKK. Kedua, untuk mengenal pasti masalah-masalah yang dihadapi oleh RKK dalam usaha mengimplementasi hak kanak-kanak. Ketiga, untuk mencadangkan tindakan-tindakan susulan yang boleh diambil oleh RKK bagi penerapan hak kanak-kanak yang lebih berkesan ke dalam perkhidmatan, program, aktiviti dan prasarana fizikal dan sosialnya.

Bagi mengumpulkan data mentah kajian, satu survei yang menggunakan teknik *self-report* dijalankan. Survei dilihat sesuai untuk kajian ini kerana ia melibatkan bilangan responden yang ramai dan ciri-ciri responden yang hampir sama. Teknik *self-report* pula dipilih kerana pengkaji ingin mengumpulkan maklumat sebenar daripada kanak-kanak yang berada di RKK tentang implementasi hak kanak-kanak yang disyorkan oleh CRC. Teknik ini sesuai bagi mengetahui sama ada sesuatu amalan baru dilaksana atau tidak ke dalam sesebuah sistem perkhidmatan; dari perspektif klien perkhidmatan sosial berkenaan atau daripada individu yang mengalami sesuatu pengalaman sosial. Pengkaji telah meminta responden menyatakan sendiri atau melaporkan sama ada mereka menerima atau tidak hak-hak mereka sebagai seorang kanak-kanak. Mereka juga diminta menyatakan aktiviti-aktiviti sosial, perkhidmatan-perkhidmatan sosial dan prasarana sosial yang terdapat di RKK. Selain itu, mereka juga diminta menyatakan sendiri bagaimana RKK boleh menyampaikan hak-hak mereka sebagai seorang kanak-kanak dengan lebih berkesan.

Kajian ini hanya memfokus kepada RKK sahaja sebagai perwakilan kepada sistem kebajikan kanak-kanak yang terdapat di Malaysia kerana RKK merupakan institusi *pilot* yang telah dikenalpasti oleh JKM dalam usaha mengimplementasi CRC. Sehingga tahun 2009 terdapat 10 buah rumah perlindungan dan pemeliharaan untuk kanak-kanak berisiko di Malaysia. Kesemua "Tempat Selamat" ini dikendalikan oleh JKM Malaysia dan merupakan institusi-institusi kerajaan persekutuan (Akta Kanak-kanak 2001). Enam daripada sepuluh "tempat selamat" tersebut; iaitu Rumah Kanak-Kanak, Rembau, Negeri Sembilan; Rumah Kanak-Kanak, Arau, Perlis; Rumah Budak Laki-Laki Tun Abdul Aziz, Melaka; Pusat Perkembangan Kemahiran Kebangsaan, Serendah, Selangor; Rumah Kanak-Kanak Kota Kinabalu, Sabah dan Rumah Kanak-Kanak, Kuching, Sarawak menempatkan kanak-kanak berumur 13 hingga 18 tahun. Semua kanak-kanak berumur 13-18 tahun, lelaki dan perempuan yang sedang menerima perkhidmatan di keenam-enam institusi berkenaan menjadi responden kajian ini. Kajian ini hanya memberi tumpuan kepada kanak-kanak berumur 13 hingga 18 tahun kerana kanak-kanak yang berada dalam umur ini adalah kumpulan yang lebih matang yang keupayaan mental mereka membolehkan mereka memberi pendapat dan menjawab soalan-soalan yang dikemukakan oleh pengkaji secara lebih jelas. Selain itu, kanak-kanak dalam lingkungan usia ini juga merupakan kumpulan yang selalunya mengadu dan bersuara terhadap sesuatu masalah di institusi.

Kajian ini menggunakan borang soal selidik berstruktur 'Kajian Implementasi Konvensyen Hak Kanak-Kanak 2010' sebagai instrumen utama pengumpulan data. Pra-ujian telah dijalankan di Rumah Budak Lelaki Melaka dan RKK Rembau di kalangan 30 orang kanak-kanak yang bukan responden kajian sebenar. Pra-ujian ini dilakukan bertujuan untuk menguji kesesuaian soalan-soalan kajian dengan konteks sosial tempatan; memandangkan semua soalan dalam borang soal-selidik ini dibina sendiri oleh pengkaji berdasarkan amalan-amalan implementasi setiap hak kanak-kanak usulan CRC di negara-negara lain. Selain soal selidik utama untuk kanak-kanak, kajian ini juga menggunakan senarai soalan temubual berstruktur bagi pengumpulan data daripada pegawai dan kakitangan yang terlibat secara langsung dengan operasi harian di RKK. Data-data yang dikumpulkan melalui soal selidik dianalisis dengan menggunakan ukuran statistik deskriptif. Kertas kerja ini hanya membentangkan dapatan pra-ujian instrumen kajian ini.

Dapatan kajian

Secara keseluruhan, kajian ini mendapati RKK telah mengimplementasi hampir semua hak kanak-kanak yang disyorkan oleh CRC; walaupun hanya sedasar mungkin. Maklumat terperinci dapatan kajian adalah seperti berikut.

Implementasi Hak kehidupan di RKK

Hak kehidupan merupakan keperluan paling asas yang perlu dimiliki oleh manusia. Ia merupakan keadaan-keadaan fizikal yang perlu ada atau perlu dimiliki oleh individu bagi memastikan keadaan hidupnya sejahtera (Thomas & Pierson 1996:244) dan perlanjutan hidupnya (Siti Hajar 2006; Raiklin & Uyar 1996; Maslow 1954). Mengikut hukum hirerki keperluan Maslow (1954), perkara paling asas yang perlu diberikan kepada manusia adalah keperluan asasinya yang merangkumi keperluan fizikal dan fisiologi seperti makan minum yang berzat dan mencukupi, kesihatan yang baik, serta keperluan keselamatan dan perlindungan seperti perlindungan daripada ancaman bahaya, kediaman/tempat tinggal yang selamat.

Halangan untuk individu menikmati keperluan asasinya mempunyai pelbagai ramifikasi negatif ke atas perkembangan fizikal dan mentalnya. Menyedari kepentingan ini, penyampaian keperluan asasi menjadi matlamat utama kebanyakan perkhidmatan sosial di kebanyakan Negara. Konvensyen Hak Kanak-kanak melihat keakuran sistem kebajikan kanak-kanak di mana-mana Negara menyampaikan perkhidmatan keperluan asasi yang secukupnya merupakan pemberian hak yang paling asas dan hakiki untuk kanak-kanak. Pemberian keperluan asasi ini merupakan perkara pertama yang dilihat apabila menilai kesejahteraan hidup kanak-kanak di sesebuah Negara.

Pra-ujian ini mendapati RKK telah berusaha sedaya mungkin mengimplementasi hak-hak keperluan kehidupan yang disyorkan oleh CRC. Ini dapat dilihat menerusi respons yang diberikan oleh kanak-kanak yang terlibat dalam pra-ujian (Jadual 1). Responden; rata-ratanya memberikan respons yang positif berkaitan dengan penyediaan dan penyampaian keperluan makanan, keperluan harian, tempat tinggal dan keperluan kesihatan mereka. Penyediaan makanan di RKK dibuat mengikut menu pemakanan yang telah disahkan oleh pegawai diet dari Jabatan Sajian dan Dietetik, Hospital Kuala Lumpur. Klien RKK diberi makan sebanyak enam kali sehari – sarapan pagi, minum pagi (*brunch*), makan tengahari, minum petang, makan malam dan minum malam (*supper*). Menu makanan diubah secara mingguan bagi memastikan klien tidak jemu dengan makanan yang disediakan.

Jadual 1: Implementasi Hak Kehidupan di RKK

Bil	Operasional Hak Kehidupan	Ya		Tidak	
		Bil	%	Bil	%
1	Saya gembira berada di institusi ini	21	70	9	30
2	Saya berasa takut / bimbang berada di institusi ini	9	30	21	70
3	Nama dan latar belakang saya pernah diberitahu kepada orang lain yang tiada kaitan atau disiarkan dalam surat khabar dan sebagainya	27	90	3	10

4	Saya masuk ke rumah ini secara sukarela	7	23.3	23	76.7
5	Saya ada menghubungi ahli keluarga sejak masuk ke rumah ini	18	60	12	40
6	Saya ada menelefon /menulis surat kepada ahli keluarga	21	70	9	30
7	Semasa saya tercedera atau jatuh sakit, pegawai bertugas/ pegawai lain memberi rawatan kecemasan	30	100	0	0
8	Semasa saya tercedera atau jatuh sakit, saya dibawa ke hospital untuk rawatan segera dan lanjutan	26	86.7	4	13.3
9	Semasa jatuh sakit, saya mendapat layanan tambahan seperti menu makanan khas daripada pegawai	23	76.7	7	23.3
10	Semasa sakit, saya dasingkan daripada rakan-rakan yang lain bagi melindungi mereka	22	73.3	8	26.7
11	Saya pernah dimasukkan ke Wad untuk mendapat rawatan	9	30	21	70
12	Pegawai lain dari institusi melawat semasa saya berada di Wad	14	46.7	16	53.3
13	Saya mempunyai insurans nyawa/ insurans kemalangan	1	3.3	29	96.7
14	Keadaan di rumah lebih baik daripada keadaan di RKK	16	53.3	14	46.7
15	Saya puas hati dengan tempat tinggal yang disediakan	27	90	3	10
16	Pakaian yang diberi / dibekalkan di rumah ini berkualiti dan mencukupi	24	80	6	20
17	Saya suka makanan yang disajikan di sini	29	96.7	1	3.3
18	Rumah ini bersih	27	90	3	10

Apabila seorang kanak-kanak jatuh sakit atau ditimpa kemalangan, mereka diberi rawatan perubatan secepat mungkin. Berkaitan hal ini, Manual Sistem Pengurusan Klien, JKM mengkehendaki pegawai bertugas melapor kepada Pengetua RKK dan membawa kanak-kanak yang tercedera dengan kadar segera ke hospital awam. Peraturan-Peraturan Kanak-kanak (Tempat Selamat) juga ada menyentuh perkara berkaitan kemudahan perubatan kepada kanak-kanak yang menetap di institusi. Antaranya ialah mengenai penyediaan kemudahan perubatan dan pergigian, pemeriksaan kesihatan berkala ke atas kanak-kanak serta penyediaan alat bantuan rawatan kecemasan (*First Aids Kit*) di setiap bilik dormitari klien.

Rumah Kanak-kanak juga telah berusaha sedaya mungkin untuk memelihara dan melindungi identiti kliennya; mengikut ruang lingkup Seksyen 15, Akta Kanak-kanak 2001. Pihak luar yang datang ke RKK dimaklumkan mengenai larangan membuat rakaman, mengambil gambar dan membawa masuk kamera dan telefon genggam berkamera ke dalam dormitari klien. Selain itu, fail kes mengenai klien tidak diberikan kepada sesiapa sahaja yang tidak mempunyai kaitan dengan klien.

Namun begitu, tinggal di RKK masih tidak boleh dibandingkan dengan tinggal di rumah sendiri. Walaupun terdapat seramai 70 peratus responden yang menyatakan mereka gembira berada di RKK, seramai 30 peratus menyatakan mereka kurang gembira, merasa takut dan bimbang berada di RKK. Ini kerana kebanyakan kanak-kanak dimasukkan ke RKK bukan secara sukarela. Mereka dimasukkan di bawah peruntukan Seksyen 17, Akta Kanak-kanak 2001; iaitu di bawah arahan Mahkamah Kanak-kanak ke atas kanak-kanak yang diabaikan, kanak-kanak yang mengalami penderaan serta kanak-kanak yang ditangkap kerana mengemis. Terpisah daripada ibu bapa atau keluarga sendiri menyumbang kepada perasaan dukacita mereka. Bagi menjaga hubungan klien dengan keluarga (walaupun terpisah oleh ruang fizikal), RKK telah mengambil

pelbagai langkah bagi memastikan kanak-kanak ini tidak terputus komunikasi dengan anggota keluarga masing-masing. Selain menggalakkan ahli keluarga datang melawat mereka, klien juga diberi kebebasan menulis surat dan menghubungi ibu bapa atau ahli keluarga masing-masing secara telefon. Malah, kebanyakan Pengetua RKK tidak menghadkan bil telefon maksimum untuk klien bercakap dengan keluarga masing-masing. Respons sebanyak 40 peratus yang mengatakan mereka tidak menghubungi keluarga adalah terdiri daripada mereka yang tidak mempunyai keluarga dan/atau keluarga mereka tidak dapat/gagal dijejaki.

Satu dapatan yang perlu kita beri perhatian adalah berkaitan dengan penyediaan insurans sosial. Seramai 96.7 peratus responden menyatakan mereka tidak dilindungi oleh sebarang bentuk insurans sosial. Walaupun RKK merupakan institusi yang diwartakan sebagai "tempat selamat" namun ia tidak menjamin bahawa kanak-kanak di sana bebas daripada sebarang kemalangan atau kematian mengejut. Insurans nyawa atau insurans kemalangan seharusnya diambil atas nama kanak-kanak atau secara kelompok, sebagai menjaga keselamatan sosial kanak-kanak. Kami juga berpendapat ketidakwujudan amalan menyediakan insurans sosial untuk kanak-kanak ini mempunyai perkaitan rapat dengan cara kita mendefinisi makna insurans sosial; yang hanya tertumpu kepada skim-skim manfaat pekerjaan. Bagi konteks kebajikan kanak-kanak, konsep insurans sosial harus meliputi keseluruhan aspek kehidupan mereka. Ia harus merangkumi perlindungan daripada risiko kesihatan, tingkahlaku berisiko, risiko peluang dan persaingan dalam pendidikan dan latihan, risiko pencemaran persekitaran sosial di mana mereka membesar, latihan vokasional, risiko perubahan struktur dan gaya hidup institusi sosial di mana mereka membesar dan sebagainya.

Di negara-negara Maju seperti Sweden, Kanada, Norway dan Britain, sistem kebajikan kanak-kanak mereka merangkumi sistem insurans sosial kesihatan, bantuan sosial awam, serta bantuan pendidikan dan latihan. Di Sweden contohnya, sistem perlindungan sosial nasionalnya merangkumi satu sistem perlindungan kanak-kanak dalam hal-ehwal sosial seperti pendidikan wajib, perkhidmatan sosial, perubatan, perlindungan daripada penderaan dan mangsa jenayah, perundangan seperti hak dilindungi daripada segala bentuk amalan diskriminasi dan penyisihan sosial dan ekonomi seperti program latihan vokasional (European Committee of Social Rights 2005). Sistem perlindungan sosial ini merangkumi semua kanak-kanak di Sweden; dengan penelitian khusus diberikan kepada kanak-kanak yang berada dalam penjagaan awam (*public care*). Perkara ini perlu diberi perhatian oleh JKM kerana walaupun dikatakan berada di "tempat selamat" kanak-kanak masih terdedah kepada pelbagai bentuk risiko sosial yang sukar untuk kita jangkakan; terutamanya apabila mereka "bebas" dari institusi kelak. Aspek insurans sosial untuk kanak-kanak ini diulas dengan lebih terperinci dalam bahagian perbincangan artikel ini.

(ii) Implementasi hak perkembangan di RKK

Maslow (1954) mengatakan adalah menjadi tabie manusia untuk berusaha memenuhi keperluan perkembangan mereka; setelah keperluan asasi mereka dipenuhi. Individu perlu mencapai potensi dirinya yang terbaik. Dua keperluan perkembangan yang amat diperlukan oleh manusia adalah keperluan ingin dipunyai dan dimiliki seperti keperluan untuk diterima oleh sebahagian daripada anggota masyarakat, keperluan untuk disayangi, ingin menyayangi, keinginan mempunyai hubungan personal yang

baik dan mesra dengan individu lain, serta keperluan sendiri seperti mempunyai perasaan menghormati diri sendiri, keyakinan diri, kecekapan, pencapaian yang baik dalam hidup, mempunyai ilmu pengetahuan dan kemahiran khusus, dihormati oleh orang lain. Semua perkara ini diperlukan oleh individu untuk memajukan dirinya, mencapai cita-cita hidup dan kesempurnaan dirinya. Pendek kata, pemenuhan dan pencapaian keperluan perkembangan berperanan penting dalam membentuk personaliti positif dan motivasi diri individu (DeMarco & Tilson 1998).

Mengambil kira kepentingan keperluan ini dalam perkembangan seorang kanak-kanak, CRC telah menekankan kepentingan menyediakan pelbagai kemudahan dan peluang pendidikan, latihan, kemahiran, aktiviti-aktiviti sosial dan aktiviti masa lapang/rekreasi yang boleh membantu kanak-kanak mengembangkan potensi diri masing-masing. Kami telah meminta responden yang terlibat dalam pra-ujian menyatakan tahap pendidikan masing-masing, usaha-usaha yang disediakan oleh pihak RKK bagi membantu kliennya mencapai potensi akademik masing-masing, cita-cita responden serta pengetahuan mereka mengenai cara untuk mencapai cita-cita tersebut.

Kajian ini mendapati majoriti responden (90 peratus) masih bersekolah; khususnya di sekolah rendah. Namun begitu, respons sebanyak 23.3 peratus yang tidak pasti dengan kelulusan akademik yang dimiliki menggusarkan kami. Respons ini memperlihatkan keciciran akademik dikalangan penghuni RKK masih wujud. Pihak RKK juga didapati telah menyediakan pelbagai kemudahan untuk kliennya belajar. Ini terlihat dalam penyediaan tuisyen tambahan yang dianjurkan dalam dan luar RKK, program khas bagi kliennya yang berhadapan dengan masalah pembelajaran, ulangkaji peribadi yang dilakukan atas inisiatif pegawai bertugas dan penyediaan serangkaian prasarana seperti bilik bacaan, bahan bacaan dan rujukan untuk tujuan ulangkaji pelajaran.

Jadual 2: Implementasi Hak Perkembangan di RKK

Bil	Operasional Hak Perkembangan	Ya		Tidak																									
		Bil	%	Bil	%																								
1	Saya masih bersekolah	27	90	3	10																								
2	Ada kelulusan akademik berikut: <table border="1" data-bbox="259 1292 856 1411" style="margin-left: 20px;"> <thead> <tr> <th colspan="2">UPSR</th> <th colspan="2">PMR</th> <th colspan="2">SPM</th> <th colspan="2">Tidak Pasti</th> </tr> <tr> <th>Bil</th> <th>%</th> <th>Bil</th> <th>%</th> <th>Bil</th> <th>%</th> <th>Bil</th> <th>%</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>14</td> <td>46.7</td> <td>8</td> <td>26.1</td> <td>1</td> <td>3.3</td> <td>7</td> <td>23.3</td> </tr> </tbody> </table>	UPSR		PMR		SPM		Tidak Pasti		Bil	%	Bil	%	Bil	%	Bil	%	14	46.7	8	26.1	1	3.3	7	23.3				
UPSR		PMR		SPM		Tidak Pasti																							
Bil	%	Bil	%	Bil	%	Bil	%																						
14	46.7	8	26.1	1	3.3	7	23.3																						
3	Saya dihantar ke tuisyen di dalam atau di luar institusi	21	70	9	30																								
4	Saya rasa tahap pelajaran saya baik	21	70	9	30																								
5	Saya ada menyertai program khas masalah pembelajaran	20	66.7	10	33.3																								
6	Ada pihak lain membantu saya meningkatkan tahap pelajaran	26	86.7	4	13.3																								
7	Pegawai bertugas di RKK membantu saya membuat kerja sekolah, memberi latihan sukan dan sebagainya	28	93.3	2	6.7																								
8	Keputusan peperiksaan yang diperoleh berbaloi dengan usaha saya dan usaha pihak RKK	18	60	12	40.3																								
9	Saya pernah tertinggal/terlepas untuk mengambil peperiksaan UPSR / PMR	5	16.7	25	10																								

10	Saya bercita-cita untuk masuk ke Universiti atau kolej	27	90	3	0
11	Saya mengetahui kelayakan-kelayakan untuk masuk ke universiti atau kolej yang ingin disertai	18	60	12	40
12	Saya mempunyai cita-cita	30	100	0	0
13	Saya mempunyai pengetahuan mendalam tentang cara bagaimana untuk mencapai cita-cita saya	16	53.3	14	46.7
14	Saya mempunyai kebolehan / kemampuan lain	23	76.7	7	23.3
15	Saya selalu membaca surat khabar di RKK	25	83.3	5	16.7
16	Saya selalu menonton TV di RKK	17	56.7	13	43.3
17	RKK menyediakan majalah dan buku untuk bacaan harian	16	53.3	14	46.3
18	RKK memperuntukkan sekurang-kurangnya 1 jam untuk membaca surat khabar dan menonton TV	8	26.7	22	73.3
19	Saya menyertai aktiviti masa lapang, beriadah, sukan dan rekreasi di RKK	30	100	0	0

Selain itu, pihak RKK juga sedar mengenai kepentingan aktiviti masa lapang dalam membentuk semangat dan nilai sendiri kliennya. Kanak-kanak dibenarkan mengambil bahagian dalam pelbagai bentuk aktiviti sukan dan rekreasi; samada di dalam mahupun di luar institusi (khususnya di sekolah). Kanak-kanak yang berbakat dalam bidang sukan digalakkan bertanding dalam pelbagai acara olahraga di luar dan di dalam institusi. Kanak-kanak juga dibawa berekreasi di luar institusi. Umpamanya, berkelah di hutan lipur atau ke taman-taman rekreasi yang berhampiran dengan RKK, melawat Muzium Negara, Planetarium, Pusat Sains Negara dan tempat-tempat berinformasi lain yang bukan sahaja boleh menggembirakan kanak-kanak; bahkan juga dapat mendidik mereka. Riadah, bersukan dan rekreasi adalah aktiviti yang menyeronokkan bagi semua responden yang menyertai pra-ujian ini. Mereka melaporkan menyertai aktiviti-aktiviti tersebut membuat mereka merasa lebih relaks dan gembira.

Semua kanak-kanak di sini mempunyai cita-cita. Sebanyak 90 peratus responden mempunyai cita-cita untuk melanjutkan pelajaran ke universiti. Namun, hanya sebahagian sahaja daripada mereka yang tahu secara mendalam mengenai kelayakan yang diperlukan dan cara untuk mencapai cita-cita masing-masing. Contohnya, kebanyakan klien lelaki menyatakan mereka bercita-cita untuk bekerja dalam bidang penguatkuasaan; khususnya polis. Mereka sedar bahawa mereka harus mempunyai sekurang-kurangnya kelayakan akademik di peringkat Sijil Pelajaran Malaysia untuk menjadi polis. Pihak RKK mungkin boleh membantu dalam hal ini dengan menyediakan bimbingan kerjaya untuk kliennya. Ini penting bagi membantu kanak-kanak ini mencapai matlamat hidup untuk menjadi dewasa yang berjaya apabila keluar dari institusi tersebut kelak. Penempatan mereka di RKK hanya bersifat sementara. Justeru, RKK perlu melengkapinya dengan pelbagai kemahiran hidup untuk mereka berhadapan dengan dunia luar dan keperluan masa hadapan.

Terdapat dua dapatan pra-ujian dalam hak perkembangan yang ingin kami tonjolkan dalam artikel ini. Pertama, mengenai klien RKK yang tidak berminat dengan dunia akademik tetapi mempunyai minat dan kemahiran lain. Klien yang berada dalam situasi ini melaporkan mengenai minat mereka dalam bidang vokasional. Malangnya, berbanding aspek akademik, aspek latihan dan bimbingan vokasional kurang diberi perhatian oleh pihak RKK. Bentuk latihan vokasional hanya tertumpu kepada bidang

masakan, jahitan dan pertukangan tangan. Latihan vokasional ini dianjurkan di dalam RKK; dan bagi kes-kes khas klien dihantar menyertai program *internship* diluar. Ini biasanya boleh dilihat dalam latihan membuat kek di kedai-kedai roti dan membuat kek persendirian yang bersetuju melatih klien yang berminat.

Minat kanak-kanak mengenai pekerjaan pelbagai; bukannya hanya pada bidang masakan, jahitan dan pertukangan. Kanak-kanak ini seharusnya diberi peluang untuk mengeksplorasi pelbagai jenis pekerjaan yang mereka minati; bukannya "menentukan" mereka untuk memilih mana-mana satu daripada tiga bidang vokasional yang sedia ada. Penyediaan latihan vokasional perlu mengikut minat dan keperluan kerjaya mereka; bukannya ditentukan mengikut apa yang mampu disediakan oleh RKK sahaja. Program latihan vokasional yang menepati keperluan kerjaya kanak-kanak dan terlitup dalam satu program insurans sosial yang komprehensif dibincangkan secara terperinci dalam bahagian perbincangan artikel ini.

Kedua, adalah mengenai aktiviti masa lapang kanak-kanak di RKK. Aktiviti rekreasi dan riadah yang terdapat di RKK bersifat berstruktur; iaitu dirancang dan dilaksanakan oleh pihak institusi. Kanak-kanak perlu dibimbing merancang dan melaksanakan aktiviti rekreasi tidak berstruktur mereka sendiri; sesuai dengan keperluan dan minat mereka. Ini dapat membantu mereka membina tanggungjawab pada diri sendiri dan orang lain, membina kemahiran interpersonal dan kemahiran sosial yang seterusnya berperanan penting dalam pengembangan sahsiah diri mereka (Halpern et.al 2000; McWhirter et.al 1998; Dryfoos 1992). Justeru, kami berpendapat implementasi hak perkembangan kanak-kanak di institusi boleh dilihat "sempurna" sekiranya mereka diberi peluang untuk merangka dan menjalankan aktiviti-aktiviti rekreasi mengikut kesesuaian minat dan keperluan mereka sendiri. Pihak RKK; walaubagaimana pun, perlu memantau dan menyelia aktiviti-aktiviti tersebut. Pelaburan pihak institusi dalam aktiviti-aktiviti tidak berstruktur yang dirancang sendiri oleh kanak-kanak menguntungkan kanak-kanak. Bagaimana pelaburan dalam aktiviti-aktiviti sebegini boleh melahirkan kanak-kanak yang prososial dan sedia untuk berhadapan dengan perubahan sosial yang sukar diduga setelah mereka keluar dari institusi dibincangkan dengan lanjut dalam bahagian perbincangan artikel ini.

(iii) Implementasi hak Perlindungan di RKK

Klien utama RKK adalah kanak-kanak yang memerlukan pemeliharaan dan perlindungan. Mereka terdiri daripada kanak-kanak terbiar, kanak-kanak yang menjadi mangsa pengabaian dan penderaan, kanak-kanak terlantar atau yang ditinggalkan oleh ibu bapa, anak-anak yatim dan yatim piatu, kanak-kanak yang tak sah taraf, kanak-kanak yang ibu, bapa atau penjaganya merupakan pesakit melarat dan miskin yang terlantar di hospital atau rumah kediaman dan kanak-kanak yang ibu, bapa atau penjaga merupakan orang dalam tahanan (Akta Kanak-kanak 2001). Apabila dimasukkan ke dalam RKK, kanak-kanak ini diberi jaminan bahawa mereka berada di sebuah tempat selamat dan dilindungi daripada segala bentuk anasir, tingkahlaku, perbuatan dan layanan yang mampu mengancam keselamatan diri mereka.

Ironiknya, dapatan kajian rintis menunjukkan masih berlaku beberapa insiden antisosial dalam RKK yang menyebabkan segelintir klien berasa tidak selamat berada di sini. Dari Jadual 3, sebanyak 33.3 peratus responden melaporkan tingkah laku antisosial sebahagian klien menyebabkan klien lain; khususnya yang masih kecil

berasa terancam. Sebanyak 40 peratus responden melaporkan bahawa mereka pernah dipukul, dibuli dan dikasari. Dapatan ini agak membimbangkan. Di RKK, kanak-kanak bukan sahaja dipelihara dan dijaga. Di sini juga mereka dipulihkan secara sosial (khususnya tingkahlaku mereka) dan dilindungi. Insiden buli dan dikasari yang berlaku membayangkan bahawa RKK gagal melindungi dan memulih tingkahlaku kanak-kanak yang mendiaminya.

Pengakuan 10 peratus responden yang mengatakan mereka pernah terlibat dalam perlakuan seks memmeranjatkan kami . Begitu juga dengan maklumbalas 6.7 peratus responden yang mengaku pernah mengambil dadah, gam dan/atau pil khayal. Walaupun peratusannya kecil, insiden ini mengusarkan kerana kanak-kanak ini masih mampu membawa masuk dadah ke dalam RKK; sedangkan kawalan dan pemeriksaan dilakukan sekerap mungkin ke atas bilik mereka. Malah, apabila responden diminta menyatakan penglibatan mereka dalam tingkahlaku antisosial, 46.7 peratus mengaku mempunyai masalah disiplin, seramai 43.3 peratus mengaku pernah ponteng sekolah dan 20 peratus mengaku pernah ponteng aktiviti di RKK. Sesuatu perlu dilakukan bagi mengelakkan RKK menjadi tempat "breeding" untuk tingkahlaku antisosial berkenaan. Maklumbalas-maklumbalas berkenaan membayangkan bahawa pemantauan, penjagaan dan perlindungan yang diberikan oleh pihak RKK mungkin perlu dilanjutkan merangkumi luar kawasan institusi; khususnya ketika kanak-kanak ini berada di sekolah dan/atau dalam waktu perjalanan balik ke RKK selepas tamat sekolah.

Pelaburan dalam program-program penjagaan sosial di luar waktu persekolahan yang mampu membantu kanak-kanak berisiko ini membina kemahiran kognitif yang bersifat protektif; khususnya kemahiran menyelesaikan masalah, membuat keputusan, pengurusan sendiri dan kawalan sendiri boleh memberi perlindungan yang lebih hakiki dalam jangka masa panjang kepada kanak-kanak ini. Kemahiran-kemahiran berkenaan amat berguna dalam membantu kanak-kanak sebegini mengembang dan memperkasa sistem kawalan dalam mereka (Kadish et al., 2001; Darden et a., 1996; Glick & Goldstein, 1995; McWhirter et al., 1998; Dryfoos, 1992). Pemasukan program kemahiran kognitif dalam satu pakej program insurans sosial untuk kanak-kanak berisiko ini juga dinyatakan secara terperinci dalam bahagian perbincangan artikel ini.

Jadual 3: Implementasi hak perlindungan di RKK

Bil	Operasional Hak Perlindungan	Ya		Tidak																													
		Bil	%	Bil	%																												
1	Saya pernah dipukul/ dibuli / dikasari	12	40	18	60																												
2	Saya pernah terlibat dalam sebarang bentuk perlakuan seks	3	10	27	90																												
3	Saya melaporkan kepada pegawai yang menjaga rumah ini jika mempunyai masalah	20	66.7	10	33.3																												
4	Tindakan yang diambil oleh pegawai RKK apabila berlaku masalah klien dipukul, dibuli atau dikasari	<table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <tr> <td colspan="2">Dirujuk kepada Kaunselor</td> <td colspan="2">Didenda</td> <td colspan="2">Membuat Laporan Polis</td> <td colspan="2">Memberi Nasihat</td> </tr> <tr> <td>Bil</td> <td>%</td> <td>Bil</td> <td>%</td> <td>Bil</td> <td>%</td> <td>Bil</td> <td>%</td> </tr> <tr> <td>15</td> <td>50</td> <td>10</td> <td>33.3</td> <td>3</td> <td>10</td> <td>2</td> <td>6.2</td> </tr> </table>				Dirujuk kepada Kaunselor		Didenda		Membuat Laporan Polis		Memberi Nasihat		Bil	%	Bil	%	Bil	%	Bil	%	15	50	10	33.3	3	10	2	6.2				
		Dirujuk kepada Kaunselor		Didenda		Membuat Laporan Polis		Memberi Nasihat																									
		Bil	%	Bil	%	Bil	%	Bil	%																								
		15	50	10	33.3	3	10	2	6.2																								
5	Saya berpuas hati terhadap tindakan-tindakan yang diambil	27	90	3	10																												

6	Tindakan yang diambil oleh RKK memberi pengajaran kepada saya dan kanak-kanak lain	16	53.3	14	46.7																																																
7	Saya mengetahui ahli keluarga sendiri		25	83.3	5																																																
8	Saya mempunyai pengalaman tinggal bersama keluarga angkat	10	33.3	20	66.7																																																
9	Saya rasa sesuai untuk tinggal bersama keluarga angkat	12	40	18	60																																																
10	Pegawai kes biasa berbincang tentang menempatkan bersama keluarga angkat	7	23.3	23	76.7																																																
11	Saya seorang OKU	3	10	27	90																																																
12	Saya bekerja di luar institusi ini	3	10	27	90																																																
13	Saya tahu bahawa individu di bawah umur 16 tahun tidak boleh bekerja	18	60	12	40																																																
14	Saya terlibat dalam dadah/gam/pil khayal dan sebagainya	2	6.7	28	93.3																																																
15	Saya terlibat dalam program anti dadah yang dianjurkan oleh RKK	27	90	3	10																																																
16	Saya terlibat dalam ujian saringan air kencing yang dianjurkan oleh RKK	15	50	15	5																																																
17	Saya pernah melakukan kesalahan disiplin	14	46.7	16	52.3																																																
18	Saya pernah melakukan perkara-perkara berikut:-																																																				
	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Jenis</th> <th>Bil</th> <th>%</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Ponteng Sekolah</td> <td>13</td> <td>43.3</td> </tr> <tr> <td>Ponteng Aktiviti di Institusi</td> <td>6</td> <td>20</td> </tr> <tr> <td>Mencuri</td> <td>3</td> <td>10</td> </tr> <tr> <td>Membuli, Mengugut</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Merokok</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Biadab</td> <td>1</td> <td>3.3</td> </tr> <tr> <td>Melawan</td> <td>1</td> <td>3.3</td> </tr> <tr> <td>Melarikan Diri</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Melakukan Perlakuan Seks</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Vandalisme</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Geng Samseng</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Dadah / Gam</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Lain-lain</td> <td>0</td> <td>0</td> </tr> <tr> <td>Kebanyakan di atas</td> <td>1</td> <td>3.3</td> </tr> <tr> <td>Tidak Pernah</td> <td>5</td> <td>16.7</td> </tr> </tbody> </table>	Jenis	Bil	%	Ponteng Sekolah	13	43.3	Ponteng Aktiviti di Institusi	6	20	Mencuri	3	10	Membuli, Mengugut	0	0	Merokok	0	0	Biadab	1	3.3	Melawan	1	3.3	Melarikan Diri	0	0	Melakukan Perlakuan Seks	0	0	Vandalisme	0	0	Geng Samseng	0	0	Dadah / Gam	0	0	Lain-lain	0	0	Kebanyakan di atas	1	3.3	Tidak Pernah	5	16.7				
Jenis	Bil	%																																																			
Ponteng Sekolah	13	43.3																																																			
Ponteng Aktiviti di Institusi	6	20																																																			
Mencuri	3	10																																																			
Membuli, Mengugut	0	0																																																			
Merokok	0	0																																																			
Biadab	1	3.3																																																			
Melawan	1	3.3																																																			
Melarikan Diri	0	0																																																			
Melakukan Perlakuan Seks	0	0																																																			
Vandalisme	0	0																																																			
Geng Samseng	0	0																																																			
Dadah / Gam	0	0																																																			
Lain-lain	0	0																																																			
Kebanyakan di atas	1	3.3																																																			
Tidak Pernah	5	16.7																																																			
19	Saya pernah menjadi kes Polis	5	16.7	25	83.3																																																
20	Tindakan disiplin di sini berkesan kepada semua kanak-kanak	15	50	15	50																																																
21	Sikap dan tingkah laku beberapa kanak-kanak di sini menyebabkan kanak-kanak lain rasa takut	10	33.3	20	66.7																																																

iv. Implementasi hak penyertaan di RKK

Midgley (1999) mengatakan kesejahteraan sosial boleh diukur menerusi tiga indikator sosial. Pertama, cara bagaimana sesebuah masyarakat memenuhi keperluan keperluan yang dialami oleh anggotanya. Kedua, cara bagaimana anggota masyarakat menyelesaikan masalah sosial yang wujud dalam masyarakat berkenaan. Ketiga, cara bagaimana anggota masyarakat memberi peluang kepada anggotanya mengembangkan

potensi diri masing-masing. Memberi peluang untuk individu menyertai pelbagai aktiviti sosial, ekonomi dan sivil dalam masyarakat mempunyai kaitan rapat dengan indikator yang ketiga.

Bagi konteks perkembangan fizikal dan mental kanak-kanak, tindakan memberi mereka peluang menyertai pelbagai aktiviti sosial berupaya mengasah aset dalaman mereka mempelajari fungsi sosial mereka, nilai-nilai sosial yang dipatuhi oleh masyarakat yang dianggotainya dengan lebih baik dan seterusnya menghormati dan menjaga kepentingan orang lain dalam kehidupan bermasyarakatnya. Hirschi (1969) dalam Teori Ikatan Sosial nya mengatakan penglibatan atau penyertaan individu dalam aktiviti kemasyarakatan membentuk ikatan sosial yang kukuh antara individu dengan anggota masyarakatnya yang lain; yang seterusnya mampu mengawal tingkahlaku sosial individu daripada menyeleweng. Terdapat banyak kajian (seperti Arthur et al, 2002; Kasmini et al., 2001; Siegel, 2000; Cirillo et al., 1998; Cloward dan Ohlin, 1960) yang menunjukkan kanak-kanak yang tidak diberi peluang melibatkan diri dalam aktiviti kemasyarakatan berkecenderungan tinggi terlibat dalam pelbagai aktiviti antisosial.

Antara indeks penyertaan yang diukur dalam kajian ini adalah peluang untuk kanak-kanak menyuarakan pendapat atau pandangan mereka dalam hal-ehwal yang berkaitan dengan kebajikan mereka, penglibatan kanak-kanak dalam aktiviti ko-kurikulum, persatuan sosial dan aktiviti-aktiviti sosial yang dianjurkan samada oleh pihak RKK, sekolah mahupun komuniti setempat. Dapatan kajian menunjukkan majoriti (76.7 peratus) menyatakan mereka diberi peluang untuk menyatakan pandangan terhadap sesuatu perkara atau isu yang wujud di RKK. Namun begitu, kami masih tertanya-tanya mengapa masih terdapat 23.3 peratus yang melaporkan mereka tidak diberi peluang melontarkan pandangan mereka. Siapakah mereka ini? Hal-hal apa yang menyebabkan pandangan mereka tidak didengari? Jawapan kepada persoalan kami ini mungkin dapat dirungkaikan apabila kajian mendalam mengenai hal ini dilakukan.

Jadual 4: Implementasi Hak Penyertaan di RKK

Bil	Operasional Hak Penyertaan	Ya		Tidak			
		Bil	%	Bil	%		
1	Saya menyatakan pandangan dan pendapat terhadap sesuatu perkara atau masalah yang berlaku	23	76.7	7	23.3		
2	Saya melibatkan diri dalam aktiviti ko-kurikulum di sekolah	30	100	0	0		
3	Purata masa yang saya peruntukkan untuk aktiviti ko-kurikulum dalam sehari	< 1jam		1 - 2 jam			
		Bil	%	Bil	%		
		8	26.7	14	46.7		
4	Saya suka dengan aktiviti-aktiviti yang dijalankan oleh RKK	25	83.3	5	16.7		
5	Saya terlibat sebagai ahli Panel Rakan Sebaya (PRS)	18	60	12	40		
6	Saya dibenarkan menubuhkan persatuan / kelab sendiri	4	13.3	26	86.7		

7	Saya terlibat dalam kebanyakan aktiviti bersama masyarakat	25	83.3	5	16.7
8	Saya menyertai pertandingan/aktiviti-aktiviti yang dianjurkan oleh sekolah	26	86.7	4	13.3
9	Di sekolah, saya diberi layanan yang sama dengan pelajar lain	26	86.7	4	13.3

Berkaitan dengan penglibatan dalam aktiviti-aktiviti sosial pula, majoriti (86.7 peratus) responden menyatakan bahawa mereka terlibat dengan aktiviti ko-kurikulum dan aktiviti bersama masyarakat. Majoriti kanak-kanak menikmati peluang berkenaan tanpa sebarang masalah pilih kasih, stereotaip dan sebagainya. Namun, masih terdapat satu perkara yang masih tidak diamalkan secara terbuka oleh RKK. Perkara tersebut adalah kebenaran kepada kanak-kanak untuk menjalankan kelab, persatuan atau aktiviti yang mengikut kemahuan dan kegemaran mereka secara bebas. Kepentingan memberi peluang kepada kanak-kanak untuk merancang dan melaksanakan aktiviti-aktiviti tidak berstruktur yang berasaskan keperluan dan minat mereka ini telah dinyatakan di bahagian hak perkembangan dan dibincangkan secara mendalam dalam bahagian perbincangan artikel ini.

Perbincangan

Organisasi United Nations Children's Fund (UNICEF) telah menggunakan Model Ekologi Hak Kanak-kanak bagi menerangkan kepentingan persekitaran sosial dalam perkembangan holistik kanak-kanak. Perspektif ini memberi keutamaan kepada penyertaan dan kefungsi semua sektor sosial yang terdapat dalam sebuah ekologi sosial dalam menyalurkan keperluan fizikal, spiritual, kognitif, sosial dan emosional kanak-kanak (International Institute for Child Rights and Development 2005; Bronfenbrenner 1999/1979). Sektor sosial formal seperti agensi kerajaan, sekolah dan sektor tidak formal seperti keluarga, komuniti atau kejiwaan sekediaman, pertubuhan-pertubuhan voluntari yang terdapat dalam persekitaran sosial kanak-kanak berinteraksi secara timbal-balas (*reciprocal interactions*) dengan kanak-kanak dalam proses menyalurkan pelbagai pengetahuan, tanggungjawab, nilai dan norma sosial kepada kanak-kanak. Penyaluran ilmu, nilai, pengetahuan, tanggungjawab dan pembentukan hubungan yang bermakna antara kanak-kanak dengan individu-individu dan sektor-sektor signifikan lain dalam hidupnya ini dirujuk oleh Bronfenbrenner (1999/1979) sebagai "proses ruang" (*proximal processes*). Dalam proses ini, kanak-kanak belajar untuk berinteraksi dan berhubung dengan persekitarannya. Pola-pola hubungan atau ikatan sosial terbentuk antara individu dengan kanak-kanak menerusi aktiviti-aktiviti sosial seperti permainan, rekreasi, sosialisasi, penjaliran kemahiran atau pengetahuan tertentu. Ini bermakna, bagi membolehkan kanak-kanak berkembang maju, mereka mesti terlibat atau menyertai aktiviti sosial dalam komuniti mereka.

Seterusnya, bagi memastikan perkembangan itu berlaku secara berkesan, aktiviti-aktiviti sosial berkenaan seharusnya berlangsung "secara biasa/harian" (*regular basis*) bagi satu jangkamasa yang berpanjangan (Bronfenbrenner 1999:6) dan disalurkan oleh pelbagai individu dalam ekologi di mana kanak-kanak itu membesar. Ini kerana aktiviti-aktiviti yang dilakukan secara biasa/harian dan berlanjutan disepanjang hidup kanak-

kanak membolehkan kanak-kanak membina ilmu/kemahiran yang kompleks. Semua proses ini perlu berlaku secara dinamik disepanjang kitaran hidup kanak-kanak bagi memastikan semua keperluan hidup mereka dapat diisi secara komprehensif. Proses ini juga tidak hanya terhad kepada interaksi interpersonal sahaja. Justeru itu, semua sektor sosial yang terdapat dalam persekitaran sosial di mana kanak-kanak membesar perlu bersifat sensitif, empati, mesra dan menyokong proses proximal ini. Keadaan ini penting bagi membolehkan kanak-kanak berinteraksi secara positif dan progresif dengan anggota masyarakatnya.

Satu program pelaburan-pencegahan (*investment-prevention*) yang menepati idea Model Ekologi Kanak-kanak yang dibincangkan diatas adalah Program Kemahiran Hidup. Pelaburan dalam program ini bukan sahaja mampu menyalurkan hak kanak-kanak dengan lebih baik dan melibatkan semua sektor sosial dalam komuniti; malah mampu memberi perlindungan menyeluruh kepada kanak-kanak. Program ini boleh dilihat sebagai satu program insurans sosial untuk melindungi kesejahteraan hidup kanak-kanak semasa berada di dalam pemeliharaan dan perlindungan institusi dan apabila mereka keluar daripada institusi. Konsep "insurans sosial" dalam konteks program ini diperluaskan kepada tindakan-tindakan persediaan untuk melengkapkan kanak-kanak menjadi individu yang berdaya-upaya berhadapan dengan risiko ekonomi dan sosial luar jangkaan; pada bila-bila masa. Ia lebih memberi fokus kepada pengukuhan aset-aset perkembangan kanak-kanak. Ia juga membawa makna membina kemampuan dan memberi peluang kepada kanak-kanak merealisasikan potensi diri masing-masing seoptimum mungkin. Tindakan-tindakan pelaburan ini juga merangkumi semua usaha mengukuhkan faktor-faktor pelindung (*protective factors*) yang wujud dalam ekologi kanak-kanak. Program ini juga bersifat melangkaui ruang; iaitu boleh diaplikasi kepada kanak-kanak yang tinggal membesar dalam ruang persekitaran institusi dan dalam ruang persekitaran komuniti. Tetapi, bagi konteks perbincangan ini, program ini dikhususkan kepada kanak-kanak yang tinggal di dalam institusi. Tahap risiko yang dialami mereka berbeza daripada tahap risiko kanak-kanak yang tinggal dalam keluarga dan komuniti. Maka itu, program insurans sosial untuk mereka seharusnya mampu menangani faktor-faktor risiko yang terdapat dalam ekologi institusi; serta pengukuhan faktor-faktor pelindung yang juga wujud dalam ekologi berkenaan.

Kemahiran hidup merupakan satu set kemahiran dan ilmu pengetahuan yang menjadi prasyarat kepada perkembangan menyeluruh individu (Kadish et al. 2001). Pakejnya harus meliputi kemahiran-kemahiran utama seperti kemahiran psikologi, kemahiran sosial, kemahiran kognitif dan kemahiran vokasional yang amat diperlukan oleh kanak-kanak untuk menjadi salah seorang daripada ahli masyarakat yang mampu menjalankan fungsi, jangkaan dan peranan sosial mereka dengan berkesan (Siti Hajar & Abd. Hadi 2009). Terdapat banyak jenis kemahiran hidup. Namun, kami hanya mahu membincangkan mengenai kemahiran kognitif. Ini kerana dapatan kajian ini memperlihatkan bahawa keperluan kemahiran ini dikalangan klien institusi adalah sangat kritikal. Ia sangat perlu diselitkan ke dalam program insurans sosial untuk kanak-kanak di institusi.

Kemahiran kognitif adalah kemahiran-kemahiran yang berkaitan dengan proses atau perbuatan memperoleh pengetahuan atau maklumat (McWhirter et al. 1998). Komponen utamanya; iaitu kemahiran pengembangan sahsiah diri mampu membantu kanak-kanak mengembang dan memperkasa sistem kawalan dalaman mereka (Kadish et al. 2001; McWhirter et al. 1998; Dryfoos 1992). Dua jenis kemahiran pengembangan

sahsiah diri yang perlu ada dalam pakej insurans sosial untuk kanak-kanak di institusi adalah kemahiran pengurusan dan kawalan sendiri serta kemahiran vokasional.

Terdapat banyak bukti empirikal yang membuktikan bahawa kanak-kanak yang tidak mempunyai kemahiran pengurusan sendiri dan kawalan sendiri berisiko tinggi untuk terlibat dengan pelbagai salahlaku antisosial atau menjadi mangsa antisosial/jenayah; tanpa mengambilkira ruang sosial yang mereka alami (contoh: Kadish et al. 2001; Unger & Teram, 2000; McWhirter et.al. 1998; Dryfoos 1992). Kanak-kanak yang mempunyai kemahiran ini mampu memantau sendiri perlakuan mereka, lebih pandai melindungi diri mereka, lebih rasional dan lebih cepat bertindak menstrukturkan semula persepsi-persepsi kognitif yang bersifat negatif atau antisosial kepada persepsi yang lebih prososial (Kurman & Eshel 1998). Kesan signifikannya ialah ia mampu bertindak sebagai agen pelindung yang melindungi atau menyekat tingkahlaku sosial kanak-kanak daripada melakukan sebarang tingkahlaku antisosial; terutamanya apabila pihak institusi tiada untuk memantau perlakuan mereka.

Terdapat banyak aktiviti sosial yang boleh mengajar kanak-kanak membina kemahiran pengurusan sendiri dan kawalan sendiri. Apa pun aktiviti, intipati aktiviti perlu menyediakan kanak-kanak dengan serangkaian teknik dan metod pengurusan dan kawalan sendiri yang boleh dipelajari mereka. Selain itu, aktiviti-aktiviti yang dianjurkan juga seharusnya menekankan keupayaan kanak-kanak membina aset dalaman mereka. Ini misalnya boleh dicapai menerusi aplikasi aktiviti tidak berstruktur di kalangan kanak-kanak. Aktiviti-aktiviti tidak berstruktur merujuk kepada aktiviti-aktiviti yang bukan dirancang oleh organisasi atau institusi yang menyelia kanak-kanak. Sebaliknya, ia dirancang dan dijalankan sendiri oleh kanak-kanak yang mendiami institusi atau menganggotai organisasi itu sendiri (Halpern et al. 2000). Memberi peluang kepada kanak-kanak merancang dan menjalankan aktiviti-aktiviti sebegini mampu membantu mereka membentuk semangat tanggungjawab, menanam kemahiran sosial tertentu dan membolehkan mereka menyatakan sendiri keperluan dan minat mereka (Halpern et al. 2000). Strategi ini juga membuka peluang kepada kanak-kanak menyediakan perkhidmatan kepada komuniti, dan dengan itu, mendekati mereka dengan komuniti. Aktiviti-aktiviti sosial tidak berstruktur Di Negara-negara yang mempunyai sistem kebajikan kanak-kanak yang maju lazimnya terbahagi kepada tiga jenis. Pertama, pelbagai aktiviti prososial seperti sukan dalam rumah dan luar rumah, rekreasi, kesenian, minat dan hobi tertentu. Kedua, aktiviti mengulangkaji dan membuat kerja rumah. Aktiviti ini penting bagi membolehkan kanak-kanak menghabiskan kerja sekolah yang dibekalkan oleh guru. Ketiga, aktiviti-aktiviti lawatan sambil belajar ke tempat-tempat yang mampu membantu mengukuhkan pemahaman kanak-kanak terhadap pembelajaran akademik mereka. Kanak-kanak menguruskan sendiri aktiviti-aktiviti ini. Pihak institusi hanya menyelia sahaja; iaitu menyediakan satu ruang sosial yang mesra, menyokong dan fleksibel. Aktiviti-aktiviti tidak berstruktur ini berfungsi sebagai pelengkap kepada aktiviti-aktiviti berstruktur yang telah dirancang oleh pihak institusi.

Berkaitan dengan implementasi aktiviti-aktiviti tidak berstruktur pula, sebaik mungkin ia dijalankan di dalam konteks komuniti. Terdapat banyak kelebihan kepada samada kanak-kanak atau anggota komuniti apabila sesuatu aktiviti sosial dilakukan dalam suasana terbuka. Komuniti mempunyai banyak jaringan sosial seperti agensi dalam komuniti, keluarga, rakan sebaya, kejiranan, pertubuhan sukarela, badan perniagaan dan agensi awam yang mampu menawarkan pelbagai bentuk

sokongan sosial yang diperlukan oleh kanak-kanak (Komro & Toomey, 2003; Cirillo et al. 1998; Flannery 1997). Jaringan sosial komuniti yang bersifat pelbagai agensi ini mampu membentuk sebuah model pelaburan-pencegahan yang berkesan kerana jaringan kerja yang pelbagai ini. Masing-masing mempunyai teknik, pendekatan, kaedah remedi sosial dan sumber yang tersendiri. Kepelebagaian ini lebih berkesan untuk menangani keadaan-keadaan berisiko yang wujud dalam ekologi sosial yang didiami kanak-kanak; berbanding dengan satu institusi sahaja (McWhirter et al. 1998; Dryfoos 1992). Walaupun kanak-kanak ini perlu dibesarkan dalam institusi kerana sebab-sebab yang tidak dapat dielakkan, mereka tidak boleh dipisahkan daripada kehidupan komuniti. Tambahan pula, kehidupan mereka dalam institusi hanya sementara sahaja. Maka itu, penjagaan sosial berasaskan komuniti masih yang terbaik untuk mereka. Penyertaan mereka dan anggota komuniti dalam aktiviti-aktiviti tidak berstruktur memberi peluang kepada mereka merapatkan diri dan mempelajari hidup bermasyarakat. Bagi pihak masyarakat pula, aktiviti-aktiviti sebegini memberi peluang kepada mereka untuk membantu dan belajar menerima kanak-kanak ini. Hirschi (1969) mengatakan penyertaan kanak-kanak dan anggota komuniti yang lain dalam pelbagai aktiviti kemasyarakatan merupakan jentera pembinaan kerapatan sosial yang penting. Contoh-contoh program sebegini seperti Program Children, Youth and Families Initiative (CYFI) di Chicago, Program Terapi Kumpulan Keluarga di Amerika Syarikat, Terapi jaringan kerja kanak-kanak dan keluarga, Terapi Kumpulan Keluarga Berganda dan Program Sekolah Fokus yang banyak diamalkan di Amerika Syarikat, Sweden dan Jerman yang telah terbukti kejayaannya dalam membantu kanak-kanak berisiko mungkin boleh dijadikan panduan; dengan mengambilkira kesesuaiannya dengan konteks tempatan. Kebanyakan sistem kebajikan kanak-kanak yang melabur dalam program-program perkembangan diri sebegini didapati telah berjaya membantu kanak-kanak mereka memperkukuhkan kawalan sendiri mereka, menguruskan diri sendiri dengan lebih baik serta membendung diri daripada terlibat dengan pelbagai aktiviti antisosial. Kesan berterusannya ialah kanak-kanak yang berisiko ini mampu menjadi anggota masyarakat yang patuh dan produktif pada masa hadapan.

Fragmentasi ketara yang didapati oleh pra-ujian ini adalah berkaitan dengan kekurangan pilihan kemahiran vokasional yang disediakan oleh RKK kepada kliennya yang tidak berminat dan/atau kurang berkebolehan dengan dunia akademik. Penyediaan lebih banyak program kemahiran vokasional kepada kanak-kanak sebegini mampu membantu mereka mengenal pasti bidang pekerjaan dan kerjaya yang diminati dan sesuai dengan bakat, kelayakan dan keupayaan yang mereka miliki (Cooley 2003; Farrington & Coid 2003; Hicks 2003; Mullis et al. 1998; McWhirter et al. 1998; Dryfoos 1992). Ini juga konsisten dengan salah satu pendekatan remedi sosial yang diamalkan oleh kebanyakan institusi penjagaan, perlindungan dan pemulihan sosial di kebanyakan negara; iaitu pendekatan "persediaan kebolehpasaran" (marketability restitution). Rasional utama kepentingan penyampaian kemahiran ini kepada klien institusi adalah ia mampu membantu mereka membina kepakaran dalam bidang-bidang kerjaya yang diminati mereka; atau menyediakan klien dengan keperluan-keperluan pasar buruh/pekerjaan apabila mereka dewasa dan apabila mereka keluar dari institusi. Secara tidak langsung, pengukuhan kemahiran ini mampu membantu kanak-kanak mengawal keadaan toleransi kekecewaan mereka dengan lebih rasional.

Pihak institusi; RKK umpamanya boleh mengembangkan lagi bidang-bidang vokasional agar merangkumi bidang-bidang terkini yang diminati kanak-kanak yang

juga merupakan prospek pekerjaan pada masa hadapan. Antaranya ialah kemahiran vokasional dalam bidang sains dan teknologi, perniagaan/keusahawanan, pendidikan/perguruan, perubatan, pengkomputeran, keselamatan (seperti polis, ketenteraan, penguatkuasaan), pertanian dan perkilangan/perusahaan otomotif. Kurikulum latihan kemahiran di institusi perlu diperkembangkan lagi agar menepati tema pekerjaan abad ini. Model pencelahan komuniti-sekolah seperti Program Sekolah Fokus yang diamalkan di beberapa negara maju mungkin boleh dipertimbangkan. Kurikulum vokasional alternatif ini dibina khusus untuk memenuhi keperluan spesifik kanak-kanak berisiko tertentu; lazimnya untuk kanak-kanak yang tercicir dari sistem pendidikan konvensional atau untuk kanak-kanak yang memang tidak berminat ke sekolah konvensional (Cooley 2003; Lemaire 2002; Raywid, 1994). Kurikulum dan program sekolah alternatif ini mengkhusus kepada kemahiran-kemahiran vokasional yang relevan dengan keperluan pasaran ekonomi/kerja yang diminati oleh kanak-kanak. Penilaian yang dilakukan ke atas sekolah alternatif ini mendapati ia sangat berkesan untuk mengatasi keperluan vokasional kanak-kanak berisiko dan telah berjaya mengatasi masalah tingkahlaku ponteng sekolah, masalah keciciran dan tingkahlaku delinkuen di sekolah (Raywid 1994). Malah, pencapaian akademik yang lebih memuaskan juga dicapai oleh kanak-kanak yang terlibat (Cooley 2003). Kurikulum yang berorientasikan keperluan kerjaya kanak-kanak berfungsi sebagai jambatan yang menghubungkan mereka dengan realiti dan prospek kerjaya pada masa hadapan. Ini seolah-olah menjadi satu harapan kepada mereka.

Sama seperti implementasi aktiviti-aktiviti tidak berstruktur, penyaluran dan penjaliran kemahiran-kemahiran vokasional dan teknikal ini juga perlu berlangsung dalam konteks komuniti. Usahasama komuniti perniagaan yang terdapat dalam masyarakat dalam menambahbaik keberkesanan program-program vokasional yang dilaksana oleh organisasi pendidikan awam, organisasi sukarela komuniti atau organisasi persendirian sangat penting dalam memberi peluang kepada kanak-kanak ini mempraktis kemahiran mereka (Lemaire 2002; Harmon 2000; Sandler et al. 1995). Amalan di negara-negara maju menunjukkan komuniti perniagaan mereka memberi kontrak kerja (outsource) kepada para pelatih yang mengikuti program-program marketability restitution di dalam institusi. Kaunselor pekerjaan bekerja rapat dengan komuniti perniagaan bagi memastikan pelatih diberi bimbingan vokasional yang sesuai dengan keupayaan mereka. Komuniti perniagaan juga; dibawah konsep tanggungjawab sosial korporat, bekerja rapat dengan pihak institusi menaiktaraf pusat latihan kerjaya yang boleh diletakkan samada di dalam premis institusi atau premis komuniti, mengubahsuai kurikulum latihan mengikut kedinamikan keperluan kemahiran pasar buruh semasa dan memberi latihan berterusan kepada para pelatih (kanak-kanak) yang berminat.

Selain itu, mereka juga boleh membantu dengan cara menganjurkan pelbagai pameran kerjaya, kursus kemahiran, program atau latihan kemahiran bagi kanak-kanak di institusi. Dalam pameran-pameran sebegini, komuniti perniagaan dari pelbagai bidang boleh menyebarkan maklumat mengenai kemahiran kerja yang mereka perlukan dan boleh meminta kanak-kanak yang menyertai pameran menyatakan keperluan kemahiran yang ingin mereka miliki. Pameran interaktif sebegini membuka ruang kepada kanak-kanak untuk mempertajamkan lagi minat kerjaya mereka. Sekiranya kita boleh "menginsuranskan" kanak-kanak yang tinggal dalam institusi dengan

kemahiran-kemahiran vokasional yang mereka minati, mereka akan mampu berdikari secara ekonomi apabila keluar dari institusi kelak.

Penutup

Dapatan kajian ini menunjukkan kebanyakan hak kanak-kanak yang disyorkan oleh UNICEF ada diimplementasi dalam institusi jagaan gantian di Malaysia. Namun begitu, masih terdapat banyak lagi tindakan susulan yang boleh dilakukan oleh masyarakat Malaysia untuk memastikan kesejahteraan hidup kanak-kanaknya; khususnya yang terpaksa tinggal-membesar di dalam institusi terjamin.

Rujukan

Akta Kanak-Kanak 2001

Arthur, MW, Hawkins, JD, Pollard, JA, Catalano, RF, and Baglioni, AJ 2002, "Measuring risk and protective factors for substances use, delinquency, and other adolescent problem behaviors. The Communities that Care Youth Survey", *Evaluation Review*, vol. 26, no.6, pp.575-601.

Berita Harian, 24 Nov 2009.

Bronfenbrenner, U 1999, "Environments in developmental perspective: Theoretical and operational models". Friedman, SL, and Wachs, TD. (Eds), *Measuring environment across the life span. Emerging methods and concepts*, Washington, DC: American Psychological Association Press. pp. 3-28.

_____. 1979, *The ecology of human development. Experiments by nature and design*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

Buletin Utama TV3, 3 Nov 2009.

Cloward, RA, and Ohlin, LE 1960, *Delinquency and opportunity. A theory of delinquent gangs*, New York: Free Press.

Cooley, E 2003, "Institute of technical studies: A pathway to success by working with the local technical center, a high school principal has found a way to help keep students to a successful future", *Technique*, Vol. 78, no. 4, pp. 60-61.

Cirillo, KJ, Pruitt, BE, Colwell, B, Kingrey, PM, Hurley, RS, and Ballard, D 1998, "School violence. Prevalence and intervention strategies for at-risk adolescents", *Adolescence*, Vol. 33, no. 30, pp. 319-332.

Darden, CA, Ginter, EJ, and Gazda, GM 1996, "Life skills and mental health counseling", *Journal of Mental Health Counseling*, Vol. 18, pp. 134-141.

DeMarco, ML, and Tilson, ER 1998, "Maslow in the classroom and clinic", *Radiologic Technology*, Vol. 70, no. 1, pp. 91-95.

Dryfoos, JG 1992, "Adolescents at-risk. A summary of work in the field-programs and policies", in Rogers, DE, and Ginzberg, E, *Adolescent at-risk. Medical and social perspectives*, Boulder: Westview Press.

European Committee of Social Rights 2005, *European Social Charter – Sweden*, Sweden: Council of Europe.

Farrington, DP, and Coid, JW 2003, *Early prevention of adult antisocial behavior*, West Nyack: Cambridge University Press.

- Flannery, DJ 1997, "School violence: risk, preventive intervention, and policy", Urban Diversity Series No 109, Institute for Urban and Minority Education: Kent State University and University Hospitals of Cleveland.
- Glick, B, and Goldstein, AP 1995. *Managing delinquency programs that work*. American Correctional Association: Maryland.
- Halpern, R, Barker, G, and Mollard, W 2000, "Youth programs as alternative spaces to be. A study of neighbourhood youth programs in Chicago's West Town", *Youth and Society*, vol. 31, no. 4, pp.469-506.
- Harmon, HL 2000, "Linking school to work and rural development", *Forum for Applied Reserach and Public Policy*, vol. 15, no.1, pp.97-103.
- Hicks, T 2003, "Cleveland chief: in cities, lay out caeer options early", *Education Daily*, vol. 36, no. 96, pp.1-2.
- Hirschi, T 1969, *Causes of delinquency*, Berkeley: University of California Press.
- Jabatan Kebajikan Masyarakat 2008, *Laporan Statistik Tahun 2008*, Kuala Lumpur: JKM.
- _____ 2007, *Laporan Statistik Tahun 2007*, Kuala Lumpur: JKM.
- Kadish, TE, Glaser, BA, Calhoun, GB, and Ginter, EJ 2001, "Identifying the developmental strength of juvenile offenders. Assessing four life skills dimensions", *Journal of Addictions and Offender Counselling*, vol. 21, no. 2, pp. 85-96.
- Kasmini Kassim, Teoh Hsien Jin, Lim Gaik Suan, and Zaireeni Azmi 2001, *Juvenile delinquency. A study report*, Kuala Lumpur: Malaysian Crime Prevention Foundation.
- Komro, KA, Perry, CL, Murray, DM, Veblen-Mortenson, S, Williams, CL, and Anstine, PS 1996, "Peer-planned social activities for preventing alcohol use among young adolescents", *Journal of School Health*, vol. 66, no. 9, pp. 328-344.
- Kurman, J, and Eshel, Y 1998, "Self-enhancement, generality level of self-evaluation, and emotional adjustment", *The Journal of Social Psychology*, vol. 138, no. 5, pp. 549-564.
- Lemaire, GS, Mallik, K, and Stoll, BG 2002, "Expanding horizons. A model academic and vocational training program for out-of-school youth with disabilities", *Journal of Rehabilitation*, vol. 68, no. 2, pp. 39-46.
- Malaysia, Kementerian Pembangunan Wanita, Keluarga dan Masyarakat 2007, *Implementation of the Convention on the Rights of the Child: First Country Report*, Kuala Lumpur: KPWKM.
- Malaysiakini (2009), 'Father converted Banggarma to Islam' dicari pada 23 November 2009 dari <http://malaysiakini.com/news/118138>
- Marshal, TH 1964, *Class, Citizenship, and Social Development*, Garden City: Doubleday
- Marslow, A 1954, *Motivation and personality*, New York: Harper and Row.
- McWhirter, JJ, McWhirter, BT, McWhirter, AM, and McWhirter, EH 1998, *At-risk youth: A comprehensive response*, Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Company.
- Midgley, J 1999, "Growth, redistribution, and welfare. Towards social investment", *Social Service Review*, vol. 73, no. 1, pp. 3-4.
- Mullis, RL, Mullis, AK, and Gerwels, D 1998, "Stability of vocational interests among high school students", *Adolescence*, Vol. 33, no.13, pp. 699-708.
- Peraturan-Peraturan Kanak-Kanak (Tempat Selamat) 2007
- Raiklin, E, and Uyar, B 1996, "On the relativity of the concepts of needs, wants, scarcity and opportunity cost", *International Journal of Social Economics*, vol. 23, no. 7, pp. 49-57.

- Raywid, MA 1994, "Focus Schools. A genre to consider", Urban Diversity Series No. 106. Eric Clearinghouse on Urban Education: Institute for Urban and Minority Education.
- Rena, R 2007, Child Rights' Convention and its Implementation, Indian Ocean Digest, vol. 22, no.1, pp. 1-11.
- Sandlers, L, Vandergrift, JA, and VerBruggen, C 1995, "From desert to garden: reconnecting disconnected youth", Educational Leadership, vol. 52, no.14, pp. 14-17.
- Scott, D 2002, "Program outcomes for youth reduction of risk behaviors. Evaluating the national outcomes", <http://www.search.institute.6/2/2003>.
- Siegel, LJ 2000, Criminology, Belmont, California: Wadsworth.
- Siti Hajar Abu Bakar dan Abd. Hadi Zakaria 2009, Perlindungan kanak-kanak berisiko. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Siti Hajar Abu Bakar Ah 2006, Kebajikan sosial. Aplikasi dalam perkhidmatan manusia. Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Siti Zaharah Jamaludin, Norchaya Talib, dan Jal Zabdi Yusof 2002, Siri Undang-Undang Mimi Kamariah: Akta Kanak-Kanak 2001, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.
- Stagner, MW, and Lansing, J 2009, "Progress toward a prevention perspective", The Future of Children, vol. 19, no. 2, pp.19-30.
- SUHAKAM 2006, Research on Knowledge and Practice of Human Rights in Secondary School, Kuala Lumpur: SUHAKAM.
- _____ 2005, Konvensyen Mengenai Hak Kanak-Kanak, Kuala Lumpur: SUHAKAM.
- The Star 2008, Man held over trainee's death dicari pada 10 Jun 2009 dari <http://thestar.com.my/metro/story.asp?file=/2008/5/3/north/21141971&sec=north>
- The Star, 20 November 2009
- Thomas, M, and Pierson, J 1996, Dictionary of social work. London: Collins Educational Ltd.
- Unger, M, and Teram, E 2000, "Drifting towards mental health. High risk adolescents and the process of empowerment", Youth and Society, Vol. 32, no.2, pp. 228-252.
- Veneman, AM 2009, The State of the World's Children, New York: UNICEF.